

ბულინგი ფსიქოლოგიური თეორიების ჭრილში

ნატა ასათიანი, მზია წერეთელი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ანოტაცია

ბულინგის ქცევა კომპლექსურობით ხასიათდება, რომელზედაც გავლენას პიროვნული, ინდივიდუალური თუ სისტემური გარემო-ფაქტორები ახდენენ, ამიტომ სხვადასხვა თეორიის ჭრილში შესწავლა მას უფრო გასაგებს ხდის. ნაშრომი წარმოგვიდგენს მთლიან სურათს თუ როგორ არის ბულინგი გააზრებული სოციალური დასწავლის, განვითარების, რეზილიანტობის, დომინანტობის, ეკოლოგიურ სისტემათა, ორგანიზაციული კულტურისა და სხვა თეორიების ჭრილში.

ამასთან, ნაშრომი ბულინგის ფსიქოლოგიური მექანიზმის უკეთ გაანალიზების მიზნით გვთავაზობს, სხვა თეორიების პარალელურად, ამ ქცევის ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის, დიმიტრი უზნაძის განწყობის ფსიქოლოგიის მიხედვით გააზრებას, რაც ბულინგის შესწავლის თვალსაზრისით, სიახლეს წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: ბულინგი, ბულერი, აგრესიის ობიექტი - მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი ობიექტი, მოთხოვნილება, განწყობა, ინსტრუმენტული შესაძლებლობები, პრედიქტორი.

ბულინგი მრავალი თეორიის თვალსაზრისითაა შესწავლილი, რაც საშუალებას გვაძლევს ეს ქცევა სხვადასხვა ასპექტით გავიაზროთ. ერთ-ერთი თეორია, რომელიც ხსნის ბულინგის თავისებურებებს **სოციალური დასწავლის თეორია (Social Learning Theory)**, რომლის თანახმად ბავშვები მოდელირებისა და გამეორების (სხვებზე დაკვირვების) ხარჯზე სწავლობენ ქცევას. თუ ისინი აგრესიული, ანტი-სოციალური ქცევის თვითმხილველნი არიან, დიდი ალბათობით, იგივე ქცევის მოდელირებას განახორციელებენ (Mishna, 2012). ალბერტ ბანდურას თეორია აგრესიას სოციალურ ქცევად განიხილავს, რომლის როგორც ათვისება, ისე მხარდაჭერა სწორედ გარემოში ხდება. მის მიერ ჩატარებული კვლევებიც ცხადყოფს, რომ გარემო ხშირად ახდენს აგრესიული ქცევის პროვოცირებას. ამ თვალსაზრისით ალბერტ ბანდურას არაერთი ექსპერიმენტი ეკუთვნის, მათ შორის კი გამორჩეული „თოჯინა ბობოს ექსპერიმენტი“. კვლევაში ბავშვები მონაწილეობდნენ, რომლებსაც აჩვენებდნენ ვიდეოს, სადაც თოჯინა ბობოს ცუდად ექცეოდნენ. ვიდეოს შემდეგ ბავშვებს სთავაზობდნენ ეთამამათ სათამაშოებით. თამაშისას ბავშვები ვიდეოში ნანახ აგრესიულ ქცევას იმეორებდნენ (Bandura, 1978.)

ბულინგის მკვლევრები, ქცევის გააზრებისთვის **იძულებითი განვითარების თეორიასაც** გვთავაზობენ (Coercion Theory), რომელსაც წინა პლანზე შემოაქვს მშობლების როლი და არა გარემო თუ მოზარდების განვითარების ინდივიდუალური თავისებურებები. გერალდ პატერსონის აზრით, მშობლებსა და შვილებს შორის დამყარებული ურთიერთობა წარმოადგენს ბულინგის რისკ-ფაქტორს ან ანტი-პრედიქტორს (Granic & Patterson, 2006). თეორიის თანახმად, აგრესიული ქცევის წინაპირობა იმ ოჯახურ ურთიერთობებშია, რომელიც ყალიბდება მოზარდის ირგვლივ. როცა ბავშვის

დამორჩილება ან პროსოციალური ქცევის წახალისება რთულია, მშობელი ძალისმიერი მეთოდების გამოყენებას მიმართავს და იძულების გზით ცდილობს ბავშვში სასურველი ქცევის გამოწვევას. შედეგად კი სწორედ იძულება ხდება მოზარდისთვის ურთიერთობებში წამყვანი სტრატეგია, რომელსაც ის სახლის მიღმაც იყენებს (Mishna, 2012).

კოგნიტურ-ბიჰევიორული თეორიის თანახმად ინდივიდის ქცევა უმეტესად იმაზეა დამოკიდებული თუ როგორ აღვიქვამს ის გარემოს და როგორ ინტერპრეტაციას უკეთებს სხვადასხვა სიტუაციას (Gegehr, 2001). გარემოს შეფასება ინდივიდის რწმენებსა და დამოკიდებულებებს ეფუძნება, რაც ხდება ემოციებისა თუ ქცევების მთავარი დეტერმინანტი (Mishna, 2012).

არაერთი კვლევა ცხადყოფს, რომ ხშირად, ის მოზარდები ხდებიან ბულინგის მსხვერპლნი, რომლებსაც არ აქვთ განვითარებული სოციალური უნარები. **სოციალური უნარების დეფიციტის მოდელის** (Social Skills Deficit Model) თანახმად ე.წ. სოციალური ბულინგის მონაწილეები, ხშირად ხდებიან ისეთი მოზარდები, რომლებსაც უჭირთ სოციალურად მისაღები ქცევის განხორციელება, ან თანატოლებთან პოზიტიური ინტერაქციის დამყარება. ისინი მარტივად შეიძლება იქცნენ, როგორც მოძალადეებად, ისე მსხვერპლებად. მკვლევრების აზრით, როცა მოზარდს აქვს დანაკლისი იმ უნარების, რაც მას პოზიტიურ ურთიერთობას ჩამოუყალიბებს თანატოლებთან, ის იწყებს ფიქრს, რომ სწორედ ბულინგია გზა, რომლითაც ის დასახულ მიზანს მიაღწევს (Mishna, 2012).

კიდევ ერთი თეორია, რომელიც სოციალური უნარების მნიშვნელობას უსვამს ხაზს **გონების თეორია** (Theory of Mind): ადამიანებს აქვთ სოციალურ-კოგნიტური უნარი გაიაზრონ როგორც საკუთარი, ისე გარშემომყოფების ემოციური მდგომარეობა. ეს პირდაპირაა კავშირში სოციალურ ურთიერთობებთან და სწორედ ამიტომ, ამ უნარის დეფიციტმა, შესაძლოა, მოზარდს ასოციალური ქცევებისკენ უბიძგოს (Arsenio & Lemerise, 2002).

ბულინგის ქცევა **ცხოვრების წესის ზემოქმედების თეორიითაც** (Lifestyle exposure theory) აიხსნება, რომლის თანახმადაც, ბულინგის შემთხვევებში მონაწილეობას ხელს უწყობს ინდივიდის ცხოვრების წესი. როცა მოზარდი ცხოვრების სტილიდან გამომდინარე, მჭიდროდაა დაკავშირებული საფრთხის შემცველ ადგილებთან, აქტივობებთან თუ საექვო ადამიანებთან, ცხადია, ეს გარემოება და მისი ცხოვრების წესი შეუქმნის მას სერიოზულ რისკს ჩართული იყოს ბულინგის ქცევაში (Mishna, 2012). ეს კავშირი უმეტესად 4 გარემოებით მყარდება: ა. სამეზობლოთი თუ უბნით, სადაც მოზარდი ცხოვრობს; ბ. ისეთი ადგილების სტუმრობით, სადაც პოტენციური კანონდამრღვევები არიან; გ. მოზარდის ინტერესით კანონის დამრღვევი პირების ცხოვრების წესისა თუ ხასიათის თვისებებისადმი; დ. მოზარდის ოჯახისგან და ახლობლებისგან შორს ცხოვრებით, რომლებსაც მისი დაცვა ან მასზე მზრუნველობა შეუძლიათ (Slovak & Singer, 2001).

ბულინგის შემთხვევების პრევენციის თვალსაზრისით, ხშირად გამოიყენება ე.წ. **რეზილიენტობის თეორია** (Resiliency Theory), რომლის დახმარებითაც მკვლევრებმა დაადგინეს, ერთი და იმავე რისკის დროს, რატომ შეუძლია ზოგ მოზარდს დააღწიოს თავი ბულინგში მონაწილეობას და რატომ არ შეუძლიათ გარკვეულ მოზარდებს

წინააღმდეგობა გაუწიონ ბულერს (Mishna, 2012). საქმე ისაა, რომ ადამიანები განხვავდებიან სტრესმედეგობის მიხედვით. ამ მიდგომით კარგად აიხსნება მსხვერპლის ფსიქოლოგია და მარტივად იგება მისი მხარდაჭერის მექანიზმები.

მკვლევრები შეეცადნენ ბულერის ფსიქოლოგია **დომინანტობის თეორიითაც** (Dominance Theory) აეხსნათ, რომლის თანახმადაც, მოზარდები თანატოლებთან ძალადობას მაშინ მიმართავენ, როცა სურთ ჯგუფის იერარქიაში სასურველი პოზიცია დაიკავონ და ამ ჯგუფის წევრებს თავიანთი დომინანტობა აჩვენონ (Long & Pellegrini, 2003). დომინანტობის თეორიის თანახმად, ბულინგი სტრატეგიაა, რომლითაც მოზარდი კარგად აჩვენებს მის უპირატესობას. მკვლევრების პელეგრინისა და ბარტინის დაკვირვებით ის მოზარდი ბიჭები, რომლებიც საკუთარი უპირატესობის დემონსტრირებისთვის სხვა სტრატეგიებთან ერთად აგრესიასაც მიმართავენ, თანატოლ ბიჭებში უფრო დაფასებულნი არიან, გოგონების თვალში კი მეტად მომხიბვლელი (Pellegrini & Bartini, 2001).

ამრიგად, დომინანტობის თორია ხაზს უსვამს, რომ მოზარდები იმიტომ ახორციელებენ ბულინგის ქცევას, რომ მოიპოვონ როგორც ჯგუფურ ისე ინდივიდუალურ დონეზე სოციალური დომინანტობა ან/და შეინარჩუნონ სოციალური სტატუსი მუდმივი ძალადობის გზით.

თეორიების ნაწილი ბულინგის შესწავლისას მოზარდების განვითარების დონეზეც ამახვილებს ყურადღებას. კოგნიტურ და სოციალურ უნარებს დიდი როლი აქვს ბულინგის ქცევის განხორციელებაში ან შეფერხებაში. შესაბამისად, განვითარების ფაქტორი არა მხოლოდ მოსწავლეების დონეზე, არამედ მთლიანად სკოლის, თემის და იმ სოციალური დონეზე უნდა გავიაზროთ, სადაც მოზარდი იზრდება (Mishna, 2012). ამ თვალსაზრისით ღირებულია ური ბრონფენბრენერის **ეკოლოგიურ სისტემათა თეორია**. მოსწავლეების პრობლემების თუ შესაძლებლობების ანალიზისას აქცენტი ყოველთვის კეთდება არა მხოლოდ მოსწავლის ლოკალურ სივრცეზე, ან კონკრეტულად სასკოლო კლიმატზე, არამედ მთლიანად იმ სოციო-ეკოლოგიურ გარემოზე, რომელშიც მოსწავლე ცხოვრობს და რომელიც მის განვითარებაზე მნიშვნელოვნად აისახება (Bronfenbrenner, 1979) მოზარდის ქცევის კვლევაში ეკოლოგიურ სისტემათა თეორია მნიშვნელოვნად გვეხმარება, რომელსაც მკვლევარი გრეის კრაიგი „ყველაზე დიდი გავლენის მქონე თეორიას უწოდებს, რაც კი ადამიანის განვითარების თაობაზე ოდესმე შექმნილა“ (Craig, 2001).

ბრონფენბრენერის აზრით, ბავშვის განვითარების ეკოლოგიური სისტემა შედგება ხუთი სისტემისგან, რომლებიც თითქოსდა ერთმანეთშია მოთავსებული: მიკროსისტემა (Micro System) - ბავშვის ოჯახი; მეზოსისტემა (Mesosystem) - საბავშვო ბაღი, სკოლა, ეზო, უბანი, სადაც იზრდება; ექსოსისტემა (Exosystem) - ზრდასრულთა სოციალური ორგანიზაციები; მაკროსისტემა (Macrosystem) - ქვეყნის კულტურული ტრადიციები, ფასეულობები, წეს-ჩვეულებები და რესურსები. ქრონოსისტემა (Chronosystem) - სოციო-ისტორიული კონტექსტი, რაშიც მოზარდს უწევს ცხოვრება.

მოდელი სრულად აღწერს ბავშვის გარემოს. ავტორი ისეთ ფაქტორებზე ამახვილებს ყურადღებას, რომლებიც არა მხოლოდ პირდაპირ ზემოქმედებენ ბავშვის განვითარებაზე, არამედ ირიბადაც დიდ გავლენას ახდენენ მასზე (Bronfenbrenner, 1979) (Shelton, 2019). მაგალითად, დედის მოქნილი გრაფიკი სამსახურში, რომელიც

საშუალებას აძლევს ქალს მეტი დრო დაუთმოს ბავშვის აღზრდას, ირიბად ახდენს პოზიტიურ გავლენას ბავშვის განვითარებაზე. ამავდროულად, დედის მიერ საკუთარი დროის განკარგვის შესაძლებლობის შეგრძნება ხელს უწყობს მისი სულიერი წონასწორობის შენარჩუნებას და ეს, თავის მხრივ, ირიბად აისახება დედის შრომისუნარიანობის ზრდაზე.

ამ თეორიის თანახმად, ბულინგის გამომწვევი ფაქტორები სცდება ვიწროდ ბულერისა და მსხვერპლის ურთიერთობას და ისეთ დიდ სოციალურ კონტექსტს ითვალისწინებს, როგორცაა, კლასსა და სკოლაში არსებული გარემო, ოჯახი, სამეზობლო, საზოგადოება და სხვა. ამ სისტემებს შორის ინტერაქცია მნიშვნელოვნად ახდენს გავლენას მოსწავლეების, მასწავლებლების და მშობლების ურთიერთობაზე, რაც, საბოლოო ჯამში, ქმნის ბულინგისთვის სასურველ ან პირიქით, არახელსაყრელ გარემოს.

ბევრი თეორია ბულინგს განიხილავს როგორც იარაღს სოციალური კაპიტალის მოპოვებისა და შენარჩუნებისთვის. ამ მოსაზრებას იზიარებენ მკვლევრები ევანსი და სმუკოვსკი და ცდილობენ ბულინგი გაიაზრონ **სოციალური კაპიტალისა და ორგანიზაციული კულტურის** თეორიების ჭრილში (Evans & Smokowski, 2016). სოციალური კაპიტალი გულისხმობს სოციალური ურთიერთობებიდან მოპოვებულ უპირატესობებს / შესაძლებლობებს, რაზეც ინდივიდები დასახული მიზნების მიღწევის თვალსაზრისით ხშირად ამყარებენ იმედს (Evans & Smokowski, 2016). სოციალური კაპიტალი აახლოვებს ერთმანეთის მსგავს ადამიანებს, რომლებიც ჰომოგენურ ჯგუფებს აყალიბებენ და იზიარებენ წარმოდგენებსა და დამოკიდებულებებს (Beugelsdijk & Smulders, 2003). სოციალური კაპიტალის თეორიის თანახმად, ევანსი და სმუკოვსკი წერენ, რომ სოციალური კავშირები რამდენიმე სოციალურ რესურსს სთავაზობენ ჯგუფის წევრებს. პირველი, ეს არის *ინფორმაციაზე ხელმისაწვდომობა* - შესაძლებლობების თუ არჩევანის შესახებ ინფორმაცია ამ კონკრეტული ჯგუფის გარეთ ადამიანებისთვის ნაკლებადაა ხელმისაწვდომი. ასეთი სოციალური კავშირები ხშირად მოზარდს აძლევს ინფორმაციას სკოლის შემდგომი საათები როგორ და სად გაატაროს საინტერესოდ, სადაც მას შეეძლება ამავე სოციალური წრის წარმომადგენლებთან მყარი ურთიერთობების გაბმა. მეორე, ეს არის ჯგუფში *გავლენიანი კავშირების მქონე ინდივიდების* არსებობა. პირობითად, თუ ამ ჯგუფში არის ადამიანი, რომელიც მეგობრობს გავლენიან თანატოლებთან ან ცნობილი ე.წ. „ბულერის“ მეგობარია, ეს ამ ჯგუფის სხვა მოზარდებსაც იცავს მსხვერპლად გახდომისგან. მესამე, ეს არის *სოციალური მანდატის* ფლობა, რასაც კონკრეტული ჯგუფის წევრობა იძლევა. თუ სკოლაში პოპულარული გოგონა მეგობრობას იწყებს ფეხბურთის ვარსკლავთან, ეს სოციალური კავშირი ამ გოგონას სოციალურ კაპიტალს კიდევ უფრო აფართოებს და აღრმავებს. ეს ურთიერთობა ფეხბურთელი ბიჭის კავშირებიდან გამომდინარე, გოგონასაც აკავშირებს ყველა იმ რესურსთან და უპირატესობებთან, რომელსაც ფეხბურთელი ფლობს: ეს არის დაფასება, პოპულარობა და სხვა (Evans & Smokowski, 2016). თეორიის თანახმად, სწორედ ასეთი სოციალური ჯგუფის შიგნით არსებული კავშირები იცავს პოტენციურ მსხვერპლს ძალადობისგან. მოზარდები ხშირად მიმართავენ ამ გზას - ისინი უმეგობრდებიან ისეთ პირებს, რომლებიც ამ სოციალურ უპირატესობებს (მანდატს) ფლობენ. ეს ხდება მათთვის საშუალება თავადაც ისარგებლონ იმავე სოციალური რესურსებითა და უპირატესობებით, რასაც ჯგუფის ლიდერები ფლობენ (Evans & Smokowski, 2016). სოციალური კაპიტალის თეორია კარგად ხსნის სკოლის მოსწავლეებს შორის ურთიერთობების თავისებურებებს.

მეგობრობა, განცდა იმისა, რომ ინდივიდს ჰყავს ახლობელი თანატოლები განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია სკოლის პერიოდში, რადგან მეგობრების ყოლის შემთხვევაში მოზარდებს ნაკლებად ემინიათ, რომ უარყოფილი იქნებიან თავიანთი თანატოლების მიერ (Bagwell & Schmidt, 2011). მსხვერპლნი, რომლებიც განიცდიან სოციალური კაპიტალის სიმცირეს, როგორც წესი, არიან სისტემატური ვიქტიმიზაციის ობიექტები - კვლევები აჩვენებს, რომ ძირითადად ისეთი მოზარდები ხდებიან ბულინგის მსხვერპლნი, რომლებსაც არ ჰყავთ მეგობრები, რომლებიც მათ საჭიროების შემთხვევაში გამოესარჩლებიან (Evans & Smokowski, 2016).

სოციალური კაპიტალის თეორია კარგად ხსნის არა მხოლოდ მსხვერპლის ფსიქოლოგიას, არამედ ბუღერის ქცევაზეც ბევრს გვეუბნება. თეორიის თანახმად, სოციალურ კაპიტალს ბუღერი სწორედ ძალადობით აგროვებს და შესაბამისად, მისთვის და ამ სოციალურ ჯგუფში შემავალი ყველა წევრისთვის ბულინგი ერთგვარი ტაქტიკა ხდება სოციალური კაპიტალის და თანმდევი უპირატესობების მოპოვებისთვის (Pellegrini A. , 2002). მიუხედავად იმისა, რომ ბუღერების ქცევა უმეტესად ნეგატიურად ფასდება, ისინი მაინც პოპულარულები არიან თანატოლებში. სწორედ ეს პოპულარობა ითარგმნება სოციალურ სტატუსსა და სოციალურ კაპიტალში, რადგან თანატოლების თვალში ბუღერი წარმოჩინდება, როგორც გავლენისა და ძალაუფლების მქონე, რის ფონზეც ისინი მარტივად ხდებიან ამავე ჯგუფის ლიდერები (Evans & Smokowski, 2016). აღსანიშნავია, რომ ბულინგის როგორც ტაქტიკის გამოყენება არა მხოლოდ მოძალადეს აგრძნობინებს უპირატესობას, არამედ ამავე ჯგუფის სხვა წევრებსაც. ამ ტაქტიკით ბუღერი ძლიერდება და აძლიერებს მთლიანად ჯგუფს სხვა ჯგუფებთან მიმართებაში, რითიც ამ ერთობის ყველა წევრი (გარდა მსხვერპლების) სარგებლობს (Evans & Smokowski, 2016). ამავე თვალთახედვით, ბულინგის მსხვერპლთათვისაც ბულინგი ხდება მთავარი ტექნიკა და სტრატეგია მათი სოციალური სტატუსის გაუმჯობესებისთვის. შესაძლოა, ერთ სოციალურ ჯგუფში ბულინგის მსხვერპლმა, სხვა სოციალურ ჯგუფში მოძალადის და ბუღერის როლი მოირგოს და ამ ფორმით სცადოს ამ მეორე ჯგუფში თავისი უპირატესობის ჩვენება და სოციალური კაპიტალის მოხვეჭა (Pellegrini & Bartini, 2001) (Evans & Smokowski, 2016).

ამრიგად, სოციალური კაპიტალის თეორია საინტერესო ახსნას გვაძლევს იმისა, თუ რატომ ხდებიან მოზარდები მოძალადეები თუ მსხვერპლნი და როგორ უწყობენ ჯგუფები თუ ინდივიდები ამ პროცესს ხელს.

კიდევ ერთი თეორია, რომლითაც კარგად ჩანს გარემოს გავლენა აგრესიულ ქცევაზე **ორგანიზაციული კულტურის თეორიაა**, რომლის თანახმადაც, ყველა ორგანიზაციას აქვს თავისი კულტურა და ეს კულტურა გაზიარებული ღირებულებების, ფასეულობების, წარმოდგენების, რიტუალების და ჩვევებისგან შედგება (Evans & Smokowski, 2016). სკოლის კულტურა და კლიმატი მნიშვნელოვნად განაპირობებს ახალგაზრდების რისკის შემცველ ქცევებში ჩართვის ხარისხს (Klein, Cornell, & Konold, 2012). მკვლევრებმა კლაინმა, კორნელმა და კოლონდმა დაადგინეს, რომ მოზარდების რისკის შემცველი ქცევების 66% სკოლის კლიმატით აიხსნება. შესაბამისად, სკოლის კულტურა და კლიმატი პირდაპირ კავშირშია ბულინგის შემთხვევების ზრდასთან თუ შემცირებასთან.

პოზიტიური სასკოლო კლიმატი და კულტურა განაპირობებს მოზარდების უსაფრთხოებისა და მხარდაჭერის განცდას. პოზიტიური კლიმატის პირობებში

მასწავლებლები მოსწავლეების საჭიროებების საქმის კურსში არიან და ყველამ იცის, რომ ბუღინგი არასდროს იქნება იმ გარემოში მისაღები ქცევა. შესაბამისად, მიიჩნევა, რომ სადაც პოზიტიური სასკოლო გარემოა, იქ ბუღინგის ნაკლები შემთხვევები ფიქსირდება (Lee & Song, 2012) (Evans & Smokowski, 2016).

თავის მხრივ, მკვლევრები გოლდვებერი, ვასვორტი და ბრედშოუ საპირისპირო სურათზე საუბრობენ და განმარტავენ, რომ ნეგატიური სასკოლო კლიმატის შემთხვევაში უმეტესად სკოლებში ბუღინგის მაღალი მაჩვენებლები ფიქსირდება (Goldweber, Waasdorp, & Bradshaw, 2012). თუ მასწავლებელი მოსწავლეების ბუღინგთან დაკავშირებულ პრეტენზიასა თუ წუხილს უყურადღებოდ ეკიდება, ასეთ სასკოლო გარემოში ბუღინგის ყველა მომდევნო შემთხვევას სულ უფრო და უფრო ნაკლები მოზარდი უპირისპირდება ეს კი აყალიბებს ნეგატიურ სასკოლო კლიმატს, რაც, თავის მხრივ, ბუღინგის შემთხვევებისთვის ნოყიერ ნიადაგს ქმნის (Goldweber, Waasdorp, & Bradshaw, 2012).

ამრიგად, სხვადასხვა თეორიის ჭრილში ბუღინგის ქცევის გააზრება გვაჩვენებს, რომ ბუღინგი მრავალკომონენტური პროცესია და სხვადასხვა თეორიები მის ამა თუ იმ ასპექტს თუ განზომილებას გამოკვეთენ და ასე ცდილობენ მის ახსნას.

თეორიათა განხილვამ დაგვანახა, აგრეთვე, რომ მიუხედავად სიმრავლისა, მათი უმეტესობა ან ბუღინგის ძალიან ზოგად სურათს იძლევა ან მისი მხოლოდ სოციალური ასპექტია წინ წამოწეული. მიგვაჩნია, რომ ბუღინგის ფენომენის გააზრებისთვის მნიშვნელოვანია მისი ფსიქოლოგიური მოქმედების მექანიზმის ახსნა. ამ თვალსაზრისით კი საინტერესო სურათს გვამლევს ბუღინგის ქცევის **განწყობის თეორიის** ჭრილში გააზრება, რადგან იგი საშუალებას გვამლევს პიროვნულ დონეზე ავხსნათ ამ ტიპის ქცევის ჩამოყალიბებისა და მოქმედების ფსიქოლოგიური მექანიზმი და ამავდროულად გავითვალისწინოთ გარემოს ზემოქმედებაც (ასათიანი & წერეთელი, 2020).

განწყობის თეორიის მიხედვით ნებისმიერი ფსიქიკური აქტივობის და ქცევის საფუძველს წარმოადგენს განწყობა, რომელიც სამი კომპონენტის ურთიერთქმედების შედეგად აღმოცენდება. ეს კომპონენტებია: მოთხოვნილების არსებობა, ამ მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი ობიექტის არსებობა და დაკმაყოფილების ინსტრუმენტული შესაძლებლობების (პირობების) ქონა. განწყობის თეორიის მიხედვით, ინდივიდი რა სახის ქცევას განახორციელებს მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული გარემოზე - სწორედ გარემო აზუსტებს ინდივიდის ქცევასაც და მოთხოვნილებასაც. აქედან გამომდინარე, აგრესიული ქცევა რომ განხორციელდეს, აუცილებელია როგორც შინაგანი მოთხოვნილება, ასევე ამ მოთხოვნილების შესაბამისი სიტუაცია (მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი ობიექტი) და ინსტრუმენტული შესაძლებლობები მოვიდეს თანხვედრაში. სწორედ ამ სამი გარემოების ერთობლიობა შეიძლება გახდეს ინდივიდის მიერ განხორციელებული აგრესიული ქცევის წინაპირობა (უზნაძე, 1977) (უზნაძე, 1998) (ნადირაშვილი შ. , 2001)

განწყობის თეორიაზე დაყრდნობით, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ როგორც კი ბუღინგის პოტენციური მსხვერპლი შეფასდება მისი აგრესიის მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელ ობიექტად, ყალიბდება ბუღინგის ტიპის ქცევის შესაბამისი განწყობა. იგი მოქმედებას იწყებს (რეალიზდება ქცევაში) როგორც კი მას ამ ქცევის

შესრულების შესაძლებლობები ექმნება. დიდი პიროვნული წონისა ან ხშირი გამეორების შემთხვევაში განწყობა ფიქსირდება და შემდგომში ავტომატურად იწყებს აქტუალიზაციასა და მოქმედებას სწორედ ამ ფიქსირებული (დისპოზიციური) განწყობის საფუძველზე (ბალიაშვილი, 1980), (ნადირაშვილი შ. , 1975), (Надирашвили Ш.А., 1987).

მეორეს მხრივ, თუ ქცევის განწყობის ზემოთ მოყვანილ კომპონენტებს შორის არის კონფლიქტური მდგომარეობა, განწყობა ცდილობს ამ კომპონენტებს შორის კონსენსუსის მიღწევას და თუ ვერ მოხდა ცნობიერების პროცესების თანხმობაში მოყვანა, განწყობა ითრგუნება ან ქრება. (ნადირაშვილი შ. , 2001) სწორედ ამიტომ, მიუხედავად აგრესიის მოთხოვნილებისა, თუ სასკოლო გარემო არის კეთილგანწყობილი და ამ გარემოში მოზარდს არ აქვს აგრესიის განხორციელების ინსტრუმენტული შესაძლებლობები, მაშინ ან მოთხოვნილების საფუძველზე აქტუალური განწყობის ჩამოყალიბება არ მოხდება ან არ მოხდება უკვე არსებული ფიქსირებული განწყობის აქტუალიზაცია და შესაბამისად, ვერც აგრესიული (ბულერის) ქცევა გამოვლინდება/განხორციელდება .

ამიტომაც აუცილებელია, რომ ერთი მხრივ, შევისწავლოთ გარემო და მეორე მხრივ, გავიაზროთ ის ღირებულებები, რაც გაზიარებულია მოზარდების მიერ. არა მხოლოდ სიტუაციურად, არამედ შიდა ღირებულებითი სისტემითაც უნდა იცოდეს მოზარდმა, რომ ბულინგი დაუშვებელია. მხოლოდ სიტუაციურად თუ შევზღუდეთ მისი გამოვლინება, ეს განწყობა სხვა გზას ჰპოვებს და სახეცვლილი ფორმით, მაგრამ მაინც განხორციელდება (ნადირაშვილი შ. , 1975) (წერეთელი, 2005).

ამრიგად, მიგვაჩნია, რომ განწყობის თეორიით კარგად აიხსნება ბულინგის ფსიქოლოგიური მექანიზმი, რადგან ამ მიდგომით გარემოს და მასში გაბატონებულ ღირებულებებს, ფასეულობებს თუ ურთიერთობებს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

დასკვნა

ბულინგის შემთხვევების ფსიქოლოგიური თეორიების ჭრილში გაანალიზება გვაძლევს სიღრმისეულ სურათს თუ რა მექანიზმი უდევს ამ ქცევას საფუძვლად, როდის ხდება მოზარდი მოძალადე ან მსხვერპლი, რატომ უჭირს მსხვერპლს თავის დაცვა და რა შემთხვევებში ძლიერდება აგრესორი, როდის არის ქცევა მხოლოდ აგრესიის გამოვლინება და რა შემთხვევაში კვალიფიცირდება ბულინგად. სხვადასხვა ფსიქოლოგიური თეორიით ბულინგის გააზრება ჩვენ საშუალებას გვაძლევს ბულინგის მოქმედების ფსიქოლოგიური მექანიზმი შევისწავლოთ, რაც კარგ ნიადაგს იძლევა ახალი ემპირიული კვლევებისთვის, რომლის შედეგებიც ღირებული იქნება როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობით.

გამოყვებული ლიტერატურა

1. Arsenio, W. F., & Lemerise, E. A. (2002). Varieties of Childhood Bullying: Values, Emotion Processes, and Social Competence. *Social Development*, <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00148>.
2. Bagwell, C., & Schmidt, M. (2011). *Friendships in Childhood and Adolescence*. The Guilford Press.
3. Bandura, A. (101-119). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency . *Journal of Moral Education*, 2002.
4. Bandura, A. (1978.). Social Learning Theory. . *Journal of Communication*.
5. Beugelsdijk, S., & Smulders, S. (2003). *Bridging and Bonding Social Capital: Which type is good for economic growth?* Retrieved from Paper submitted to ERSA 2003: <http://www.sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/517.pdf>
6. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. HARVARD UNIVERSITY PRESS.
7. Craig, G. J. (2001). *Human Development*. .
8. Evans, C., & Smokowski, P. (2016). Theoretical Explanations for Bullying in School: How Ecological Processes Propagate Perpetration and Victimization. *Child and Adolescent Social Work Journal*.
9. Gegehr, C. (2001). Cognitive - behavioral theory. In & N. P. Lehmann, *Theoretical perspectives for direct social work practice, a generalist-eclectic approach* (pp. 165-182). New York: Springer Publishing.
10. Goldweber, A., Waasdorp, T., & Bradshaw, C. (2012). Examining Associations Between Race, Urbanicity, and Patterns of Bullying Involvement. *Journal of Youth and Adolescence*.
11. Granic, I., & Patterson, G. (2006). Toward a comprehensive model of antisocial development: A dynamic systems approach. *Psychological Review* 113, 101–131. Retrieved from <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0033-295X.113.1.101>
12. Hartling, L., & Luchetta, T. (1999). Humiliation: Assessing the impact of derision, degradation, and debasement. *Journal of Primary Prevention*, 259-278.
13. Klein, J., Cornell, D., & Konold, T. (2012). Relationship between bullying, school climate, and student risk behaviors. *School Psychology Quarterly*.
14. Lee, C., & Song, J. (2012). Functions of Parental Involvement and Effects of School Climate on Bullying Behaviors Among South Korean Middle School Students. *Journal of Interpersonal Violence*.
15. Lin, N. (2002). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge University Press.
16. Lindner, E. G. (2007). In times of globalization and human rights: Does humiliation become the most disruptive force? *Journal of Human Dignity and Humiliation Studies*, 1-30.
17. Long, J., & Pellegrini, A. (2003). Studying Change in Dominance and Bullying with Linear Mixed Models. *School Psychology Review* 32, 401–417.
18. Mishna, F. (2012). *Bullying - A Guide to Research, Intervention and Prevention*. New York: Oxford University Press.
19. Pellegrini, A. (2002). Bullying, Victimization, and Sexual Harassment During the Transition to Middle School. *Educational Psychologist* .

20. Pellegrini, A., & Bartini, M. (2001). Dominance in early adolescent boys: Affiliative and aggressive dimensions and possible functions. *Merrill-Palmer Quarterly*, 142-163.
21. Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster.
22. Shelton, L. G. (2019). *The Bronfenbrenner Primer - A Guide to Develcology*. . New York: Routledge.
23. Slovak, K., & Singer, M. (2001). Gun Violence Exposure and Trauma Among Rural Youth. *Violence and Victims*, 389 – 400.
24. Надирашвили Ш.А. (1987). *Установка и деятельность*. «Мецნიერება».
25. ასათიანი, ნ., & წერეთელი, მ. (2020). ბულინგის ფსიქოლოგიური ბუნება და განმაპირობებელი ფაქტორები. *ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი*, 107-117.
26. ბალიაშვილი, მ. (1980). *სოციალური განწყობის ჩამოყალიბება და პიროვნების აქტივობა*. თბილისი.
27. ნადირაშვილი, მ. (1975). *პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია*. თბილისი.
28. ნადირაშვილი, მ. (1983). *განწყობის ფსიქოლოგია I ტომი*. თბილისი.
29. ნადირაშვილი, მ. (2001). *განწყობის ანტროპული თეორია*. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი.
30. ნადირაშვილი, მ. (2001). *განწყობის ანტროპული თეორია*. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი.
31. უზნაძე, დ. (1977). *განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები - ტომი VI*. მეცნიერება.
32. უზნაძე, დ. (1977). *ტომი VI*. თბილისი: მეცნიერება.
33. უზნაძე, დ. (1998). *ზოგადი ფსიქოლოგია*. თბილისი: აღმაშენებელი.
34. წერეთელი, მ. (2005). *გენდერული ცნობიერების ფორმირებისა და მოქმედების ფსიქოლოგიური მექანიზმი*. გამოუქვეყნებელი დისერტაცია.

Article received 2020-12-31